

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.22>

Максим Панченко,
канд. юрид. наук, адвокат

СУДОВІ ОРГАНИ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГІДНОЇ ПРАЦІ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності впливу функціонування судових органів на функціонування правового механізму забезпечення гідної праці державних службовців в Україні. Автором уточнюється сутність і особливості судової влади, формулюється поняття «судові органи» й виокремлюються види цих органів в Україні. Особлива увага приділяється наданню характеристики повноважень судових органів, які безпосередньо обумовлюють функціонування правового механізму забезпечення гідної праці державних службовців у відповідній частині. Визначено, що справедливі суди й судді є здобутком нашої цивілізації, отже, органічно співвідносяться з іншими цивілізаційними здобутками людства у правовій площині. Указане безпосередньо стосується питання впровадження концепції гідної праці на державній службі й ролі суду в правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців. Виокремлено два прояви соціальної природи суду: зовнішній аспект і внутрішній аспект. З'ясовано, що належна діяльність суду в межах правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців ґрунтується на належному здійсненні правового механізму забезпечення гідної праці суддів. Зроблено висновок, що сутність судової влади дає змогу адміністративним судам відігравати значну роль у правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців України. Керуючись засадничою ідеєю верховенства права та справедливості, суд спроможний не застосовувати й/або визнавати несправедливими норми законодавства в частині, що встановлює дискримінаційні умови праці держслужбовців, отже, вказуючи законодавцю на те, що держслужбовець (так само як і найманий працівник загалом) є соціальною цінністю, яка хоча й не завжди може бути вищою за функції держави, які він реалізує, проте також не може несправедливо нехтуватися державою. Отже, можемо припустити, що подальша експансія адміністративного права (широко розпочата у 2015 році), зокрема, у питаннях регулювання праці держслужбовців дедалі збільшуватиме роль судових органів у належному функціонуванні правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців України.

Ключові слова: гідна праця, державна служба, державний службовець, правовий механізм, суд, судова влада.

Постановка проблеми. Визначення в Основному Законі України нашої держави як соціальної та правової держави зумовило обов'язок забезпечення права працездатних громадян на працю, яка відповідає б людській гідності, не зумовлювала б приниження соціальної цінності людини та не ставила б працівника перед ризиками для його життя і здоров'я в процесі здійснення ним трудової діяльності. Не є винятком із цього правила також трудова діяльність державного службовця, який в Україні визнається суб'єктом трудового права, що перебуває в службово-трудовах правовідносинах і виконує особливу трудову діяльність, що зумовлює функціонування державного органу та держави загалом. Поряд із тим варто констатувати, що натепер чинне законодавство України про працю не спроможне ефективним чином урегулювати трудову діяльність держслужбовців, сприяючи забезпеченню цих працівників гідною працею. При цьому важливу роль у такому контексті відігра-

ють саме суди, які повноважні здійснювати захист права держслужбовців на гідну працю, насамперед керуючись верховенством права, тобто не обмежуючись чинним законодавством, яке в означеному питанні є недосконалим.

Утім, попри очевидну важливість порушеного питання, варто констатувати, що до сьогодні відсутні актуальні комплексні дослідження ролі судових органів у правовому механізмі забезпечення гідної праці на державній службі України.

Окремі питання функціонування судової влади в Україні та сутності впливу судових органів на трудову діяльність державних службовців України (на службово-трудоу сферу загалом) уже тією чи іншою мірою розглядалися М.І. Іншином, І.О. Камінською, О.В. Карпушовою, В.М. Лаговським, С.В. Прилуцьким, Ю.Ю. Чуприною, О.В. Яснолобовим та іншими українськими вченими. Отже, наявні наукові напрацювання українських юристів-трудовиків

і юристів-адміністративістів щодо впливу судової влади на можливості держслужбовця в службово-трудої сфері стануть важливим підґрунтям для нашої наукової розвідки. При цьому врахування відповідних наукових напрацювань вітчизняних учених у статті буде здійснюватися у світлі останніх змін у чинному законодавстві, які ще не здійснені на час публікування зазначених наукових праць, беручи до уваги особливості функціонування правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців.

Метою статті є з'ясування ролі судових органів у правовому механізмі забезпечення гідної праці державних службовців в Україні. Досягнення цієї мети виявляється можливим у результаті виконання таких завдань: 1) окреслити сутність та особливість судової влади; 2) уточнити поняття «судові органи» й виокремити види цих органів; 3) виявити повноваження, які об'єктивують правовий механізм забезпечення гідної праці держслужбовців у відповідній частині; 4) у висновках до наукової розвідки узагальнити отримані результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Судова влада в будь-якій правовій державі (зокрема й в Україні) вже самим фактом свого існування «не лише вирішує суперечки, карає осіб, що вчинили злочинні діяння, а й виконує в суспільстві роль певного стабілізатора, арбітра або посередника, який вирішує суперечки про право». Ю.Ю. Чуприна із цього приводу наголошує, що основне призначення судової влади – «охорона членів суспільства від будь-якого свавілля громадян і від невірних дій самої держави, її органів, посадових осіб» [1]. У сучасному демократичному суспільстві судова влада, як зазначає О.М. Іванець, «перебуваючи між державою і громадянином, прагне максимально ефективно забезпечити захист прав та інтересів не лише окремої особи, але й суспільства й самої держави. Безперечно, що передусім судова влада повинна захищати людину від всюдозволеності чиновників різного ґатунку та органів державного управління» [2, с. 56, 82–84]. Певна річ, указане окреслює лише один бік розглядуваного питання, оскільки, як відомо, незалежна («основоположна ідея формування й реалізації судової влади з метою забезпечення кожного права на справедливий суд через дотримання верховенства права та утвердження відповідальності судової влади перед суспільством» [3, с. 77–78, 139]), неупереджена й ефективна судова влада (до речі, вона не перебуває «між дер-

жавою і громадянином», а виявляється у функціонуванні судів і суддів, що також є окремим виявом функціонування самої держави) захищає від несправедливості всіх суб'єктів права (тобто не лише людину та громадянина, які звернулись за судовим захистом), комплексно сприяючи реалізацією своїх повноважень пануванню права в державі в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави, в які проникає ідея права як така. Саме тому судом захищаються в особливому процесуальному порядку інтереси держави та суспільства, а так само держслужбовців (як людини, працівника та представника держави) щонайперше у їхніх службово-трудоїх правовідносинах чи у сфері праці загалом.

Поряд із тим, ведучи мову про вплив держави на суб'єктів права через діяльність суду, необхідно зауважити, що цей вплив окреслений у форму правосуддя, яке провадиться в рамках процесуального правового режиму, зокрема й у межах процесуального правового режиму трудового права. При цьому в загальному концептуальному сенсі під поняттям «правосуддя» розуміється те, що виникає у правовій фактичній дійсності в результаті реалізації права на справедливий суд (тобто право на гідну працю в суді захищається на підставі реалізації права на справедливий суд). Між тим окреслений ефект функціонування судів і здійснення суддівських повноважень суддів може бути досягнутим на практиці лише в тому разі, коли судові органи, перебуваючи в належних умовах функціонування, будуть діяти неупереджено, незалежно та раціонально. Тобто в тому випадку, коли той, хто звертається за судовим захистом, матиме право на справедливий суд і зможе реалізувати це право у відповідному сенсі, інтегруючи його в інші процесуальні права.

На продовження зазначеної думки звернемо увагу на те, що з ч. 1 і 2 ст. 124 Конституції України випливає, що правосуддя в нашій державі здійснюється виключно судами, а делегування функцій судів (також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами) не допускається. Отже, судова влада – це механізм та інструмент вибудовування правової держави, а також (у правовій державі) запобіжник непорушності панування права в суспільстві й поглиблення панування права у відповідній державі шляхом захисту в межах реалізації правосуддя: 1) держави від держави; 2) держави від суспільства, окремих груп людей і від людини; 3) людини від держави; 4) людини від суспільства та груп людей; 5) людини від іншої людини.

Поряд із тим відповідний ефект функціонування судової влади в практичній дійсності досягається за рахунок: 1) належного нормативного забезпечення функціонування судів і діяльності суддів (суддя може здійснювати правосуддя лише тоді, коли нормативно-правова база його діяльності буде належною мірою узгоджена з принципами права й відповідатиме реальним потребам суб'єктам права); 2) належного кадрового забезпечення судів високопрофесійними судьями та персоналом судів загалом (це насамперед стосується набору, професійного просування по службі, можливостей компетенційного розвитку тощо); 3) належного матеріально-технічного й організаційного забезпечення судів і суддів (судді зможуть ефективно відправляти правосуддя лише за умов надання їм усіх засобів матеріально-технічного та організаційного характеру); 4) ствердження авторитету судової влади в суспільстві (при цьому в сьогочасному суспільстві зберігається досить високий рівень недовіри до суду, на ґрунті чого відбуваються неприпустимі дії окремих груп людей проти суду та правосуддя, яке маскується боротьбою за чесне правосуддя [4, с. 77–80]); 5) реальності забезпечення гарантій належного функціонування судів і виконання суддівських повноважень судьями, що також відображається в забезпеченні права суддів на гідні умови праці. Ігнорування цих факторів державою та суспільством призводитиме до того, що діяльність суду не буде ефективною, а отже, знівелюється цивілізаційна цінність судової влади в правовій державі, яка поступово буде зсуюватися в напрямі буття неправових держав. Усе це призводитиме до того, що в такій державі будуть мінімізуватися також й інші прогресивні досягнення людства зонайперше у сфері праці. Це пояснює тим, що неефективність роботи суду позбавлятиме працівників найбільш ефективної форми захисту їхніх трудових прав і законних інтересів – судового захисту, здійснюваного в належному порядку та формі. У свою чергу, це значним чином поглибить правовий нігілізм у сфері праці й зумовить зниження затребуваності впровадження концепції гідної праці як у приватному, так і в публічному секторі. А негідна праця, як уже нами детально обґрунтовано, знизить продуктивність праці, загострить соціальний конфлікт, що несе в собі особливу небезпеку у вимірі праці державних службовців (зонайперше у сфері правоохорони, неналежна праця яких, зокрема, після розпаду колишнього СРСР стала фундаментом для зближення зі злочинним світом).

З огляду на концептуальну значимість судової влади, можемо дійти висновку, що справедливі суди та судді є здобутком нашої цивілізації й, отже, органічно співвідносяться з іншими цивілізаційними здобутками людства в правовій площині. Безпосереднім чином узгоджене питання впровадження концепції гідної праці на державній службі та ролі суду в правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців. При цьому, що є особливо цікавим, у широкому сенсі належна діяльність суду в межах правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців ґрунтується на належному здійсненні правового механізму забезпечення гідної праці суддів.

Поряд із тим, роль суду у відповідному правовому механізмі в Україні може бути повноцінно з'ясована за умов уточнення судових органів, задіяних у цьому механізмі, а також повноважень, реалізація яких об'єктивує цей правовий механізм. Зважаючи на ґрунтовну концептуальну позицію українського дослідника В.М. Лаговського [5, с. 27–28], зазначимо, що в межах дослідження ролі судових органів у правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців варто зводити судові органи до «суду». При цьому сьгодні поняття «суд», як правило, вживається в декількох значеннях, утім контекст, у якому нами розглядається «суд», зумовлює його розуміння саме як: (1) державного органу; (2) судді, який розглядає й вирішує справу одноособово, та колеґії суддів.

Український учений С.В. Прилуцький констатує, що суд передусім є соціальним феноменом, який «існує й розвивається за правилами та законами соціального розвитку людей, іноді навіть незалежно та врозріз із позитивним правом держави» [6, с. 22]. На думку вченого, в основі цього соціального феномена «лежить антропологічна здатність людини до складних форм логічного мислення шляхом сприйняття інформації, її аналізу та оцінки». Саме в цій здатності людини «коріняться природні витоки суду», виникнення якого загалом (як окремої форми людських відносин) «пов'язано з ранніми стадіями не тільки людської цивілізації, а й самого розвитку людини як істоти соціальної». При цьому, на думку вченого, можна виокремити такі два прояви соціальної природи суду: (а) зовнішній аспект (полягає в тому, що «спірне питання між членами суспільства із самого початку було предметом колективного вирішення відповідно до первісних норм і звичаїв, спільної моралі»); (б) внутрішній аспект (виявляється в «здатності особи відчувати провину за свої дії як

перед окремими членами суспільства, так і перед усім суспільством») [7, с. 12].

Зазначимо, що в метафоричній формі суддів цілком виправдано називають «вустами, якими промовляє право». Між тим «у розумінні чинного трудового законодавства України суддя є найманим працівником» і, як і будь-який працівник, «він наділяється трудовою правосуб'єктністю – тобто певним комплексом трудових прав та обов'язків». Звісно, «трудова праця суддів як найманних працівників в Україні є похідними від трудових прав найманих працівників загалом, однак вони мають і власну специфіку, яка зумовлена правовим статусом судді» [8, с. 13]. В.В. Кузьменко із цього приводу зауважує, що «суддя в силу специфіки своєї діяльності наділяється особливими привілеями, правами та повноваженнями у порівнянні з будь-якими іншими громадянами, які вступають у відносини найманої праці» [9, с. 3, 10]. Утім узказане стосується не лише прав суддів, а й правового регулювання трудової діяльності суддів загалом.

Варто погодитися з українською вченою О.В. Карпушовою з приводу того, що «судді є особливою категорією працівників, яка завжди вирізняється з поміж інших категорій своєю важливістю та пріоритетністю». Здійснюючи в практичній дійсності власне конституційне право на працю, судді «формулюють інститут трудової діяльності із характерними особливостями, правами, обов'язками та гарантіями. Відтак, від повноцінної та ефективної трудової діяльності суддів залежить стан законності в країні, правової безпеки усіх суспільних відносин». При цьому «трудова діяльність суддів» – це «діяльність щодо реалізації суддями набутих ними професійних навичок та умінь і практична здатність підвищувати рівень своєї готовності приймати рішення від імені держави». Тобто, трудова діяльність суддів є «особливим видом діяльності, до якої висуваються підвищені вимоги, що абсолютно логічно, оскільки суддя – це не просто працівник, котрий виконує свої трудові функції, а особа, що відправляє правосуддя» [10, с. 13, 75].

Беручи до уваги те, що судді повноважні розглядати в судовому засіданні кримінальні, цивільні справи, справи про адміністративні правопорушення, а в нашій державі не існує спеціалізованих трудових судів (хоча вже тривалий юристами-трудовиками [див., напр.: 11, с. 175–180; 12, с. 153–172] обґрунтовується доцільність створення цих судів), у дослідженні важливо уточнити, в межах якої саме юрисдикції суд є частиною правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців. Саме тому заува-

жимо, що, розглядаючи суд у зазначеному правовому механізмі, варто мати на увазі, що мова в цьому випадку йде саме про адміністративну юрисдикцію.

Зазначимо, що викладений висновок повною мірою впливає із сутності адміністративного судочинства та правового статусу адміністративних судів, а також з огляду на положення Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України, у п. п. 1, 3, 5 ч. 1 ст. 4 якого зазначається, що адміністративні суди – це суди, до компетенції котрих КАС України зараховано розгляд і вирішення адміністративних справ (переданих на вирішення адміністративного суду публічно-правових спорів). Отже, адміністративним судочинством є діяльність адміністративних судів щодо розгляду й вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС України. Окрім того, висновок про те, що в правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців (у контексті ролі суду) відіграють керівну роль саме адміністративні суди, ґрунтується на предметній юрисдикції цих судів, чітко визначеній в чинному законодавстві, а саме в п. п. 2, 20 ч. 1 ст. 4 і п. 1 ч. 6 ст. 12 КАС України.

В окресленому аспекті необхідно проаналізувати потенціал адміністративних судів у розглядуваному правовому механізмі. Згідно з ч. 1 ст. 2 КАС України, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Ці завдання адміністративним судочинством, відповідно до ч. 3 вказаної статті КАС України, досягаються з дотриманням таких принципів: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних і юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення. Критичний аналіз зазначених засад адміністративного судочинства, які виступають і як гарантії реалізації завдань судочинства, і як гарантії дотримання процесуальної форми цього захисту, дає підстави для того, щоби

стверджувати, що найвний судовий захист права на гідну працю держслужбовців є однією з найбільш досконалих форм захисту.

Висновки

Отже, можемо резюмувати, що сутність судової влади дає змогу адміністративним судам відігравати значну роль у правовому механізмі забезпечення гідної праці держслужбовців України. Керуючись засадничою ідеєю верховенства права та справедливості, суд спроможний не застосовувати й/або визнавати несправедливими норми законодавства в частині, що встановлює дискримінаційні умови праці держслужбовців, отже, вказуючи законодавцю на те, що держслужбовець (так само як і найманий працівник загалом) є соціальною цінністю, яка хоча й не завжди може бути вищою за функції держави, які він реалізує, проте також не може несправедливо нехтуватися державою. Отже, можемо припустити, що подальша експансія адміністративного права (широко розпочата у 2015 році), зокрема, у питаннях регулювання праці держслужбовців дедалі збільшуватиме роль судових органів у належному функціонуванні правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців України.

Список використаних джерел:

1. Чуприна Ю.Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://pbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2010_1_37 (дата звернення: 14.05.2017).
2. Іванець О.М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 202 с.

3. Камінська І.О. Незалежність суду як засада організації судової влади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2016. 214 с.

4. Гладкий В.В. Общественное давление на суд как Legitimacy-Threatening Power. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 19–20 трав. 2017 р.). Херсон : Гельветика, 2017. Ч. 2. С. 77–80.

5. Лаговський В.М. Характеристика механізму держави та місце судової влади в ньому. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 2. С. 26–28.

6. Прилуцький С.В. Суд як соціальний феномен цивілізаційного розвитку людства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 14–22.

7. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 34 с.

8. Ярема В.А. Забезпечення трудових прав суддів у контексті судової реформи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2015. 211 с.

9. Кузьменко В.В. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Северодонецьк, 2017. 192 с.

10. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2016. 211 с.

11. Ярошенко О.М. Щодо проблеми створення спеціалізованих трудових судів: практичний аспект та законодавче забезпечення. *Трудове право України в контексті європейської інтеграції*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 25–27 трав. 2006 р.). Харків : УАФТП, 2006. С. 175–180.

12. Яснолобов О.В. Правове регулювання захисту трудових прав працівників у судах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2013. 207 с.

The article focuses on elucidating the essence of the influence of the judicial authorities' operation on the functioning of the legal mechanism for ensuring decent work for civil servants in Ukraine. The author clarifies the essence and peculiarity of the judiciary, formulates the "judicial authorities" concept and identifies the types of these bodies in Ukraine. A particular attention is paid to providing characteristics of the powers of the judiciary, which directly determine the functioning of the legal mechanism for ensuring decent work for civil servants in the relevant part. It is determined that just courts and judges are the product of our civilization and thus organically correlate with other civilizational achievements of humanity in the legal plane. The above mentioned concerns the implementation of the concept of decent work in the civil service and the role of the court in the legal mechanism for ensuring decent work of civil servants. Two manifestations of the social nature of the court are distinguished: the external aspect and the internal aspect. It has been found that the proper activity of the court within the legal mechanism for ensuring decent work of civil servants is based on the proper implementation of the legal mechanism for ensuring decent work of judges. It is concluded that the essence of the judiciary allows administrative courts to play a significant role in the legal mechanism of ensuring decent work of civil servants of Ukraine. Guided by the fundamental idea of the rule of law and justice, a court is able not to apply and/or to invalidate legislation in the part that establishes discriminatory working conditions of civil servants, thus indicating to the legislator that a civil servant (as well as a hired employee) is a general worker a value which, while not always superior to the functions of the state it implements, cannot, however, be unfairly neglected by the state. Thus, we can assume that the further expansion of administrative law (widely launched in 2015), in particular, in the issues of regulating the work of civil servants will increase the role of the judiciary in the proper functioning of the legal mechanism of ensuring decent work of civil servants of Ukraine.

Key words: civil servant, court, decent work, judiciary, legal mechanism, public service.